

MÚLT ÉS JÖVŐ

POMOGÁTS BÉLA

A Duna vallomása

Egy televíziós filmet nézek, amely a Duna-menti városokat, tájakat, országokat mutatja be: Donaueschingen és Sulina, a Fekete-erdő és a Fekete-tenger között. A film turisztikai látványosságokban gazdagon próbál képet adni azokról a történelmi konfliktusokról, amelyekkel a táj múltja terhes. Voltak itt öldöklő háborúk, valóságos genocídiumok, de épültek csodálatos régi városok is. Regensburgra, Passaura, Linzre, Bécsre, Pozsonyra, Budapestre, Belgrádra gondolok, és épültek templomok, kolostorok, kastélyok, épültek könyvtárak, színházak és egyetemek. Mindez a Duna mellett, a Duna partján, amely ilyen módon nem csupán egy hatalmas folyó, nem csupán egy változatos természeti táj tengelye, hanem az európai történelem és művelődés egyik legfontosabb ütőere, akár a Rajna, a Szajna vagy a Visztula.

A Duna igazából lehetne a közép-európai régió jelképe is. Nem véletlenül nevezte el az általa tervezett regionális államszövetséget „Duna-konföderációnak” Kossuth Lajos, és persze nem véletlenül nevezte el magát a folyó nevére a Duna Televízió. A Duna már régóta nemcsak egy folyó neve, hanem egy történelmi metafora is; a Duna-tájnak sok tekintetben közös sorsa és lelkisége van. Már csak ennek következtében is megsokasodtak a magyar irodalomban a Dunát idéző, a folyó nevét szimbolikus értelemben használó költemények, regények. Olyan versekre gondolok, mint Ady Endre *A Duna vallomása*, József Attila *A Dunánál*, Illyés Gyula *A Dunánál Esztergomban* című művei, és olyan regényekre, mint az éppen mostanában az olvasó kezébe kerülő regénytrilógia első két kötete, az Írországból élő, könyvtárigazgató Kabdebó Tamás *Pezsdülés*, illetve *Árapály* című munkái, vagy Esterházy Péter *Duna-könyve*, a *Hahn-Hahn grófnő*. Az egyik leghíresebb Duna-könyv pedig a közép-európai gondolat elkötelezett hívének, a trieszti egyetemen tanító, olasz Claudio Magris regényes történelmi esszéje, a nálunk is népszerű *A Duna* című munkája.

A történelmi táj az európai kultúra nagyszerű emlékeit őrizte meg, ugyanakkor igen sok konfliktus szomorú emlékét is magában rejti. Hiszen a Duna-tájat félbevágja az a hagyományos történelmi és művelődéstörténeti törésvonal, amely a kontinens nyugati és keleti régióit választja el egymástól. A Duna nyugati vidékei: Württemberg, Bajorország, Ausztria és még a magyar Duna-vidék is a nyugati kultúra otthonai, Belgrádtól keletre azonban a Balkán kezdődik, sok történelmi nyomorúsággal, etnikai küzdelmekkel, gazdasági és civilizációs elmaradottsággal. Ennek az elmaradotabb, a kislepek ellentéteitől, a gyűlölködő nacionalizmusok mérgétől szenvedő

Duna-tájnak a része sok tekintetben Magyarország is, amely, igaz, mindig a nyugati kultúra és civilizációs otthonának, sőt egyik gondozójának és alkotójának tudta magát, történelmi sorsa mégis nem egyszer kényszerítette az elnyomó keleti despotizmusok uralma alá. Így volt ez a török hódoltság, majd a negyven éves szovjet uralom idején.

Ady Endre elgondolkodtató verse, *A Duna vallomása* jut eszembe, ebből idézem a következő sorokat: „A Duna-táj bús villámhárító. / Fél-emberek, fél nemzetcskék / Számára készült szegyen-kaloda. / Ahol a szárnyakat lenyesték / S ahol halottasak az esték.”

A Duna, ilyen módon, jelképe a közép-európai régió történelmi sorsának: széttagoltságának, következésképp integrációs törekvéseinek is. A hatalmas folyam, ha repülőgépről figyeljük, tájakat és országokat, népeket és kultúrákat köt össze, mint egy jól látható ezüst (vagy kék, manapság azonban inkább szürke) szalag, amely rendre összefűzi az Alpok északi peremét, a Pannon síkságot, az Aldunát szegélyező Kárpátokat, a Havasalföldet és a dunai deltavidéket. Egymástól eltérő tájakat, népeket és kultúrákat, amelyek azonban mind az európai kontinens, az európai népcsalád és az európai kultúra gazdag mozaikjának részei. A Duna mintha az európai és közép-európai integráció jelképe is volna, akkor is, ha ezeknek az integrációs törekvéseknek, főként a közép-európai, a dunatáji régióban egyelőre nem ígérnek valódi eredményeket.

A közép-európai térségben 1989-1990-ben viharos gyorsasággal, mégis (Romániától eltekintve) „bársonyos” kíméletességgel lezajlott „rendszerváltás” napjaiban ugyanis sokan bizakodtak abban, hogy a 19. század magyar, lengyel, cseh és román demokratáinak történelmi álma a régió népeinek, kölcsönös kiengesztelődéséről és összefogásáról talán néhány esztendő leforgása alatt valósággá válik. Sokan ezzel a történelmi bizakodással is figyelték a bukaresti, prágai és pozsonyi eseményeket. A „rendszerváltó” magyar politikai élet minden egyes áramlata és képviselője: a magyar a szabad és a fiatal demokratáktól a szocialista pártban megerősödő reformistákig egyöntetűen egy régi „geopolitikai álmom” hatása alá kerültek, és többé-kevésbé azt remélték, hogy a moszkovita kommunizmus béklyóitól szabaduló közép-európai országok egymással összefogva igyekeznek majd eljutni a nyugati nemzetek közösségébe. Gondolataik között megjelent egy régi hagyomány: Kossuth Lajos, Teleki László és Bem József tábornok, majd Jászi Oszkár és Ady Endre vagy éppen az osztrák Otto Bauer és Karl Rennel, a szlovák Milan Hodža, a román Aurel Popovici nagyjából közös eszméje a dunai összefogásról, a közép-európai nemzetek szövetségéről.

Abizakodás nem tartott túl soká, a történelmi reményeket igen gyorsan elfojtották a napi politika eseményei: a marosvásárhelyi márciusi magyarelles pogrom, majd a dél-szláv háború és végül a közép-európai posztkommunista-nacionalista-etnikratikus rendszerek, az Iliescu, Meciar és Milosevic nevéhez fűződő alig palástolt diktatúrák, amelyek semmi jóval sem kecsegtették a közép-európai összefogás és integráció ügyét, és persze hallani sem akartak a kisebbségben élő magyarok közösségi jogainak érvényesítéséről.

Egy nagyszabású történelmi stratégia – amely legalább részben orvosolni tudta volna a magyarság trianoni sérelmeit, teret adott volna a modern Európa eszményeinek és elősegítette volna a régió nyugati befogadását és felzárkózását – a történelem során nem először – ismét vereséget szenvedett, és ahogy ez 1848-ban, 1919-ben és 1945-ben is történt, Közép-Európában ismét az idegengyűlölet, a nacionalizmus, a csendes vagy éppen véres „etnikai tisztogatás” jutott történelemalakító szerephez. Következésképp a térségben felerősödtek a dezintegrációs tényezők, és a régió több országa, mindenekelőtt Románia (egészen az 1996-os újabb politikai fordulatig),

Szlovákia és (Kis)Jugoszlávia eltávolodván Európától, megindult valamiféle közel-keleti, harmadik világbeli státus felé.

A magyar geopolitikai stratégia – 1990-től folyamatosan a mai napig, tehát mind a konzervatív jobbközép, mind a szociálliberális balközép kormányzás idején – valójában az európai és ezen belül a regionális integráció szükséges és lehetséges voltának eszméjére épült. És a magyar külpolitikai stratégia zavarait vagy éppen kudarcait éppen az okozta, hogy ennek az integratív eszmének a térségben (talán Magyarországon, Lengyelországon, Horvátországon és Szlovénián kívül) nem volt támogatottsága és ereje. A prágai külpolitika hátat fordított Közép-Európának, a bécsi politika, legalábbis ennek jelentékeny tényezői, mostanában kívánja felszámolni a kommunista korszakban osztrák részről tapasztalható regionális szerepvállalást, a pozsonyi kormány pusztán retorikai szinten próbál némi európai jelleget felmutatni, a valóságban kemény „nacionálkommunista” politikát folytat, a belgrádi hatalmasoknak fogalmuk sincs arról, hogy milyen stratégiai kötelezettségekkel jár az európai demokrácia.

A „nem-Európa-konform” országok közül egyedül Románia politikájában történt fordulat, az új bukaresti kormánynak azonban, a román társadalom igen erős nacionalista túlfűtöttsége következtében, igen nagy belső ellenállással kell számolnia, igazából csak egy vékony értelmiségi rétegre támaszkodhat, tömegtámogatása aszerint alakul, hogy kényszerű gazdasági reformjai mennyire lesznek képesek javítani az egyszerű emberek életkörülményein.

A dunai összefogás eszméje ezért egyelőre és talán még sokáig a régió jövődő sorsát tervező politikusok és főként irodalmárok álma marad. Egyelőre mintha még Ady Endre idézett verse volna érvényes: „A Duna-táj... fél nemzetecskek / Számára készült szégyen-kaloda”. Reményeinket talán az fogja valóra váltani, ha a dunai régió népei előbb vagy utóbb valóban az európai politikai közösség tagjai lesznek, és az osztrákok, a szlovákok, a magyarok, a románok, majd a szerbek és a bolgárok is ebben a közösségben foglalnak helyet. A „Duna vallomásának” akkor lesz biztató ereje, és a folyó akkor valóban Európa nyugati feléhez fogja kapcsolni a közép-európai régió népeit, tájait, városait.